

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿԵԱՐԿ ՄԸ

ՔԱՐՈՋՈՂ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՈՂ ԵՂԲԱՐՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅՍՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

ԵՐԱՆԵԼԻՆ ԲԱՐԹՈՒՂԻՄԷՈՍ ՓՈՔՐ ԵՒ ԻՐ ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Շարունակութիւն տես Բազմ. 1922 Յունուար. էջ 19)

Ա.

Վերը արդէն իսկ բաւական խօսեցանք իր անձին վրայ Ոմանք իրեն Բոնապինդուրա անունը կու տան սխալմամբ, այլք զինքը Ս. Թովմաս Ազուինացոյն հետեող մը չեն համարիր, վասն զի զինքը կը շփոթեն ուրիշ Պոնոնիացի դոմինիկեանի մը, Եղ. Բարթ. Բիշխալի հպակոպոսին հետ:

Եր. Բարթ. հայերէն գրած է վերոյիշեալ շրջաբերականը (1830), որուն ոճը սրբագրեց Յովհ. Գոնեցի. Ուղղակի այս լեզուով ուրիշ գրութիւններ ունի՞ թէ ոչ, յիշատակութիւն մը չենք գտած:

Անտարակոյս շատ բան հայերէնի թարգմանեց: 1325ին Կործորի վանքին մէջ, Յովհ. Երզնկացիի և Զաքարիա Կործորեցիի, Ս. Թադէոսի արքեպիսկոպոսին հետ հայ լեզուով տարածելու կ'աշխատէր Ս. Թովմ. Ազուինացիի վարդապետութիւնը Ս. Խորհուրդներուն վրայ (Մասն Գ. Բովկոյ. Ամբ. Խոնդ. Ա-Եթթ): 1329ին Յովհ. Քոռնեցոյն հետ թարգմանեց Մարդիկութեան և Եկեղեցոյ Խորհուրդներուն վրայոց աստուածաբանական գրութիւն մը, որ նոր թարգմանութիւն մը կը կարծենք ըլլայ Ածրնկն. Բովանդակութեան Գ. Մասին. թարգմանեց նաև նորին Ս. Թովմայի Ընդդէմ Հեթանոսաց Բովանդակութիւնը և հաւաքելով հայերէնի վերածեց Ամփոփում տրամասութեան մ'ալ (Compendium dialecticæ):

Երեսական գործերու վրայ վերջը պիտի դառնանք, Կ'ըսուի նաև թէ Վուլկադայի վրայէն Ս. Գրոց նոր թարգմանութիւն մը հրատարակեց, բայց անոր հետքն անգամ չկայ, բաց ի թերևս սաղմոսարանէն զոր յետոյ պիտի տեսնենք: Կը յիշուի դարձեալ որ Ածրնկն. Բովկոյ.էն զատ շատ մը փոքր գրութիւններ ալ թարգմանած ըլլայ: Հուսկ Բարթուղիմէոս ունի նաև ուրիշ լատիներէն գործեր ալ, գործնք հայերէն թարգմանեց «Թարգման» կոչուած Յակոբ վարդապետ Քոնեցի. և են:

* Մեկնութիւն վեցօրեայ արարչութեան. Բացատրութիւն Յոնիզոպոստոսեան պատմութեան.

Քրիստոնեական վարդապետութիւն Արքայութեան վրայ: Նիւման, Սոմալէն ետք, դեռ հայ լեզուով կայ կ'ըսէ:

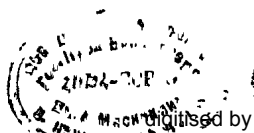
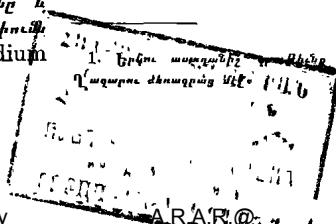
1.* Ճապք Եր. Բարթ.ի պարսկերէնէ հայերէն թարգմանուած.

2. Մեկնութիւն Ս. Յովհաննէս Աւետարանի, լատիներէնէ թարգմանուած.

3. Կանոնական բողոք մը, նոյնպէս լատիներէնէ թրգ.:

Այս երկու գործերը թերեւ՛ կը գտնուին Վենետիկ Ս. Ղազարու ձեռագրաց մէջ. ոչ Սոմալ և ոչ Նիւման կը յիշատակեն ուր տեսած ըլլալնին: Նոյն բանն ըսելու

1. Երկու ասորացիք թարգմանեց կը գտնուին Ս. Ղազարու ձեռագրաց մէջ: Բովկոյ.

է Գիրք Դժոխոց եւ Յղ. Խոստովանութեան զրուիքեանց համար, զորս Հ. Ալիշան կը յիշատակէ իբր Եր. Բարթէն եւ Աբա-գոնացիէն թարգմանուած¹:

Եր. Բարթուղիմէոսի հայերէն ոճն ու շարադրութիւնը շատ չեն գոգեր Մխիթա-րեանը:

ԵՐ. ԲԱՐԹՈՒԴԻՄԵՆՈՍԻ ԱՐԵԻՄՏԵԱՆ ԸՆԿԵՐՆԵՐՆ

§. 1. - Եղ. Պետրոս Արագոնացի

... իր զրուիքները մեծ ազդեցութիւն ունեցան ուղղափառ եւ ոչ - ուղղ. Հայոց վրայ եւ բաւական նշանաւոր են Հայոց զրական պատմութեան մէջ:

Սոմալ (Quadro delle opere tradotte, p. 39) այսպէս կը համառոտէ անոր գործերը.

1. Գիրք առաքիկութեանց եւ մոլորեանց.

2. Իրաւագիրք.

3. Քարոզգիրք.

Այս թուարկումը թերակատար եւ անխը-նամ է. առաջին վերնագրին տակ երկու տարբեր գործեր կան ա. Գիրք Առաքիկո-րեանց եւ ք. Գիրք Մոլորեանց¹...

Հաւանորէն երկուքն ալ միևնոյն հեղի-նակն ունին եւ մի եւ նոյն Յակոբ Վ.էն 1339ին հայերէն կը թարգմանուին:

Իրաւագիրքը զոր կը յիշէ Սոմալ, Նիւ-մանի յիշատակածին հետ նոյնն է կարծես, (Von den Rechten und Gerichten), բայց ո՛ր տեսած ըլլալին երկուքն ալ չեն նշանակեր. Նոյնպէս վերնագրէն զատ ուրիշ բան չենք գտներ Սոսր Ս. Պետրոսի գրքէն, զոր Հ. Ալիշան կը յիշատակէ Արագոնացիէն եւ Յակոբ թարգմանէն թարգ-մանուած (Սխ. էջ 385): - Սոմալ եւ Նիւ-ման կը յիշատակեն նաև Ճատեր ալ, զորս լատիններէն հայերէն թարգմանեց կ'ըսեն

Սարգիս Վաշենց, Դոնէ քանի մը մասեր ֆուացած են Եր. Բարթ-ի ճառերուն մէջ որ կը պահուին Վեննայի Մխ. գրատ. 312 թիւ ձեռագրին մէջ:

Վերյոծոտրիս Պերիարմենիա (in Pe-rihermeneias) խմբագրեալ Պետր. Աբա-գոնացիէն եւ թրգմ. Յակոբ թարգմանէն. 169-227 թերթերը միայն կան Վեննայի Մխիթ. ձեռագրատունը, թիւ 293. նոյն ձեռագրին մէջ եւ միևնոյն հեղինակին է ինչպէս կ'իրեայ-Պորփիրի ներածութիւնն (in Porphirii Isagogen) (39-62 թերթ), Ստորոգութեանց Արիստոտէլի, (79-125 թերթ) եւ Գրոց վեց Սկզբանց (133-159 թերթ):

Յղ. Աստուածաբանութեան Պեդիկի 70րդ ձեռագրին մէջ, Յղ. Առաքիկութեանց եւ Մո-լորեանց գրքերուն հետ միասին է: Լա-տինէ թարգմանուած կը տեսնուի, բայց թէ՛ հեղինակին, թէ թարգմանչին վրայ որոշ բան մը չենք կրնար ըսել: Ղարա-մեանց՝ հաւանաբար այս Պետրոսին է կ'ըսէ եւ Յակոբէն թարգմանուած: Աբա-գոնացին, Յակոբ թարգմանի օգնութեամբ, հայերէն թարգմանեց նաև պատարագա-մատոյցն ու ժամագիրքը, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք:

§ 2. - Եղ. Յովնանէս Անկլոս

Քանեցւոյն ընկերներուն մէջ կը թուէ զինքն Կալանոս: Անկլոս կը կոչուի Անգ-ղիոյ մէջ ծնած ըլլալուն համար: Թերեւս ծագմանը իուլանտացի էր, եւ Գարոնչաց Կարգին անգղիական թեմին պատկանելուն համար Anglus կոչուած: Երբ նա կը քարոզէր Հայաստանի մէջ, իրեն ժամա-նակակից եւ քաղաքակից մ'ալ, Պետրոս Ճերալտի, եպիսկոպոս էր իսկուրիոյ (Վրաստան). Յետոյ Պեդիկի 74րդ գրչա-գրին, զոր կը նկարագրէ Ղարամեանց, վերջին ծանօթութեան մէջ ոչ միայն բա-

1. Հ. Ալիշան առաջին համար այսպէս կը գիշ. Գիրք դժոխոց, թրգմ. Բարթուղիմէոսի եւ Քանեցւոյն Ար-սական էջ 385.

1. Հ. Ալիշան արդէն իբր երկու տարբեր գրքեր կը յիշատակէ Սխականին մէջ, էջ 385.

ցայայտ կերպով Անկլոս կը կոչուի, այլ կը յիշուի նաև ծնած գիւղն ալ, որ է Sovinneforth: Այս գրչագիրն իրեն հետեակ գործերը կը պարունակէ.

1. Յաղագս հոգոյն և կարողութեանց նորին. (11 թերթ, 29 տող): Այս ճառը կայ նաև հայ ձեռագրի մը մէջ որ կը պատկանի Վեննայի Ս. Բենեդիկ. կարգին (Schottenstift) «Սկովտեանց» վանքին:

2. Յաղագս կարողութեանց հոգոյն. (29 թերթ, 50 տող): 50րդ թերթին վրայ ծանօթութիւն մը կայ, թէ այս երկու ճառերն ալ Յովհ. Քոնեցւոյն շնորհիւ գրուած են: Սոյն ճառը վերոյիշեալ Սկովտեանց ձեռագրին մէջ ալ կայ՝ յետ նախընթացին:

3. Յաղագս թնոթեան Հրեշտակաց (50 թերթ, 84 տողով): 94րդ թերթին ծանօթութեան մէջ կ'ըսուի որ ճառը շարադրուած է 1337ին և թարգմանուած Յակոբ վարդապետէն: Սկովտեանց ձեռագրին մէջ այս ալ կայ՝ յետ նախընթացին:

Պեռլինի ձեռագիրն, ըստ Ղարամբանցի, բուն բնագիրն է. թարգմանողն է Եղ. Դոմինիկոս, Յովհ. Քոնեցւոյն աշակերտն:

ԺԳ. դարուն թարգմանուած է կ'ըսէ Սոմալ (Quadro delle opere tradotte) նաև «Եր. Բեդայի, անգղիացի քահանային գործը, յորում կը խօսուի իմաստասիրական և աստուածաբանական զանազան խօսքերու վրայ, ինչպէս կ'ենթադրուի՝ լատին բնագրէն թարգմանուած»։ Արդեօք այս թարգմ.ը դոմինիկեան եղբայրներէն եղած է թէ Յովհ. Անկլոսէն՝ յայտնի չէ։ Եր. Բեդայի գործերն ընդհանուր քրիստոնէութեան մէջ գրեթէ ամենուրեք ձեռքն են, այնպէս որ պատճառ մը չկայ անգլիացի մը թարգմանիչ համարելու։ Սակայն Հ. Ալիշան Քոնեցւոյն ընկերաց թարգմանութեանց մէջ կը յիշատակէ Եր. Բեդայի մէկ գործը Յաղագս Կայծականց՝:

(Շարունակելի) Հ. Գ. ՈՍԿԵԱՆ

1. Հ. Ալիշան Հարցական կը դնէ. «Կայծականց Գիրք Բեդայի. Թարգմանեալ է Յովհաննէ Զահկեցոյ»։ (Սխական էջ 385)

ՀՆԿԿԱՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՍՐՈՊ ՍԵԹԵԱՆԻ

(Շար. տես Բազմ. 1922 էջ 21)

Պր. Սեթեան, յընթաց իր հնախօսական գործին, զոր կը պատրաստէր Պենկալայի կառավարութեան համար, կալվածայի հայկական գերեզմանատան մէջ գտաւ տապան մը, 11 յուլիս 1630 թուագրութեամբ. « շատ աւելի հին քրիստոնէական տապան մը — կ'ըսէ նա — քան թէ « Ս. Յովհաննէս (հին մայր եկեղեցի) » գերեզմանատան մէջ գտնուած Յր Դար. « նօքի տապանը որ, 1690ին իր ձեռք « կալվածայի հիմնարկութեան հետ վերա- « բերութիւն ունեցող և առ հասարակ ըն- « դունուած աւանդութեան մը համեմատ, « ցարդ ենթադրուած էր իբր ամենէն « հնագոյն տապանը ի կալվածա »:

Յետոյ մեզի նկարագրութիւնը կ'ընէ միջադէպի մը՝ որ ամենամեծ շահեկանութիւն ունի Ֆրոյ Ուիլիսմի և հոն հաստատուած անգլիական առևտրական Մարմնոյ նախնական պատմութիւնը ուսումնասիրողաց համար: Հօճա իսրայէլ Սարհատ անունով նշանաւոր հայ վաճառական մը, 1687ին, ինքզինքը սիրելի բրաւ Ալիմուշ Շահի արքունեաց մէջ, ու մտերմացաւ անոր՝ շուրջ տասնուչորս տարուան որդւոյն՝ Ֆրոյրուք Սիլարի հետ: Սարհատ ապագայ կայսեր բարեկամութիւնը վաստակած էր՝ անոր ընծայելով խաղալիքներ, որ այն ատեն իրեն շատ հաճոյ կ'անցնէին, որոնց համար Սիլար մեծ գոհու- նակութիւն կը ցուցնէր, Հօճա Սարհատը ստէպ արքունիք կանչելով զինքը երկար ժամեր իր քովը նստեցնելով, որպէս զի իրեն բացատրէ անոնց օգտակարութիւնը՝: Այդ օրերուն մէջ, ինչպէս միշտ, հայերը՝

1. Արդիւնքը սա եղաւ որ, 1698ի Յուլիսին, Անգլի- ցիք տասնուկէցազար բուփիի փոխարէն, իշխանեան ստացան հրովարտակ մը՝ որով իրենց կը թոյլատրուէր նեկայ վարժուորներէն զննել կալվածքաւ, Սարհատի և կովիւնարու գիւղերու վարժակալութեան իրաւունքը: